

Josep Pla, periodisme i patriotisme

Enric Vila

Enric Vila és llicenciat en Història Contemporània per la Universitat de Barcelona. El 2005 es doctorà en periodisme a la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna-URL amb la tesi *La construcció d'una identitat de supervivència. Entre el rostre i la màscara: Néstor Luján (1941-1949)*. És autor de *Què pensa Heribert Barrera* (2001), *Néstor Luján, entre el rostre i la màscara* (2003) i *Lluís Companys: la veritat no necessita màrtirs* (2006), i ha prologat el recull d'articles de Néstor Luján *L'art de citar i la reedició de La solució Cambó de Francesc Pujols* (2005).

The journalistic work of Josep Pla cannot be understood without the context of his commitment to the landscape where he was born and the people who speak his language. From an early age, Pla expressed his commitment to Catalanism, convinced that any work as a journalist had to be starting done from an idea of the country which permitted him to write at the service of a group and, at the same time, to promote the critical spirit of its members. In this sense, and as opposed to what he called "the Spanish type of newspaper", he demanded combat journalism, unashamedly subjective, based on the Italian model of Corriere della Sera. In contrast to the most brilliant writers of his generation, the evolution of his journalistic work not only was not truncated by the Civil War, but rather drew strength from the disaster to improve to the point of reaching its full potential.

El títol pot semblar estrany o contradictori o fins i tot tendencios però cal pensar una cosa: quan Josep Pla va començar a publicar a la premsa el 1918, el públic es prenia molt més seriosament la terra que trepitjava que no pas els diaris que llegia. El periodisme era un ofici de fracassats i l'empirisme, la tradició i el respecte als morts encara eren una filosofia de vida important. Avui els temps són uns altres. Escriure en un diari dóna dret a molts capricis. A l'època de Pla, només donava dret a la misèria. El contacte amb la realitat era tan directe, donava tanta feina a la gent, que guanyar-se un prestigi a la premsa estava a l'abast de pocs: calia un compromís, una capacitat de persuasió i un gust pel sofriment extraordinaris. Si algú els tenia, es dedicava a una altra cosa. Al periodisme, només s'hi quedaven els bohemis més feliços i els redemptors més incomformistes.

Pla era d'aquests últims, tot i que, a diferència de Joan Maragall, d'Eugeni d'Ors o de Gaziell, aprengué a dissimular-ho a còpia d'humorisme i displicència. Ell era el més fanàtic de tots quatre. Era un radical, com tots els solitaris. Els seus ideals periodístics, formulats ja de molt jove, només poden ser model per a minories sacrificades. A Pla, els diaris majoritaris, fets per guanyar diners i distreure la clientela, els diaris gruixuts plens d'intel·lectuals amants del "fino y gracioso escepticismo", tendien a indignar-lo.¹ Fer periodisme prop del discurs oficial li semblava contribuir "a la idiotització de l'esperit públic".² I així ho té escrit, com veurem.

Per Pla, l'única manera de no estafar la gent era fer periodisme temperamental, ideològic, d'oposició. El periodista de raça, deia, és un dualista abocat a un ideal. Necessita sentir el gust amarg de la vida. Escriu empès per la curiositat i el plaer de veure els fets per darrera, per descobrir el mecanisme de les coses, per desmuntar els tòpics. Ha d'escriure des d'una dèria personal, però ha d'estar al servei de la tribu. Per redimir-se del vedettisme i la frivolitat que imposa l'actualitat, ha de comprometre's amb el seu paisatge i amb la seva gent, estimular el sentit crític i la responsabilitat individual.

Això explica que alguns diaris li fessin nosa. Els anomenava l'"ideal de diari espanyol", i sempre posava d'exemple *La Vanguardia*.

¿Quin dia ens adonarem que el material més infecte és el d'aquest tipus d'intel·lectual semianalfabet, espessament provincià, que es passa la vida

¹ PLA, Josep. "El perfecte ridícul". *La Publicitat*, 17.2.1926.

² PLA, Josep. "Albertini". *La Publicitat*, 8.12.1925.

donant consells de moderació (...) a totes les persones una mica ben orientades? ¿Quin dia serà que el públic es donarà de baixa de *La Vanguardia*, per raons d'higiene, de bon gust, d'intel·ligència i de sensibilitat? (...) Si sentiu en Calvet, com si sentiu l'Escofet, si haguéssiu sentit ahir l'Oliver, el pobre fracassat, us faríeu creus de viure en un país tan tronat. (...) Si algú té raó se li estira l'americana, tot recomanant-li calma i serenitat.³

La cèlebre teoria de Gaziel del diari mirall, tan citada a les universitats i que tanta premsa fa vendre, aquesta teoria segons la qual un diari ha de dir a la societat allò que creu que vol sentir, no casava amb el caràcter planià. La vocació polemista el decantava cap al diari pobret i alegret, "antipedant, que arriba fins on arriba però que allà on arriba hi arriba amb una mirada viva, limitada, conscient, humana, de primera mà".⁴

A diferència de Gaziel, entre "els diaris d'informació" i "els diaris polítics", Pla sempre va preferir els segons. Els primers, deia, "podrien ésser fets pels ciclistes de les agències telegràfiques i pels ciclistes de la casa encarregats d'anar a recollir l'original que segrega cada dia tota oficina oficial que s'estimi. És el tipus *Vanguardia* o *Noticias*. En canvi, "el tipus diari d'oposició, en general, és pobre, però té l'avantatge de no contribuir a la idiotització de l'esperit públic mitjançant el procediment de tirar al cove tot aquell original que segrega el món oficial i que està destinat a mantenir el gruix de mentida, d'imbecil·litat i de poca solta que caracteritza la vida actual".⁵

En aquestes capçaleres i amb aquesta actitud va escriure, abans i després de la Guerra Civil. Per referent va tenir sempre el periodisme italià i, especialment, el *Corriere della Sera*, prototip de diari d'oposició, liberal, irònic, que es mulla i no es casa amb ningú, que explota l'individualisme sorneguer dels italians per fer diners. Considerant com considerava que els catalans som italians frustrats, aquest era el tipus de diari que creia més adient per casa nostra. També era el que casava més amb el seu caràcter:

A mí me sucede que no puedo hablar durante mucho rato con las personas que no desean más que demostrar que están en el justo medio, es decir, en el terreno de la verdad. Son gente ésta muy buena pero muy

³ PLA, Josep. "El perfecte ridícul", 1926.

⁴ PLA, Josep. "Albertini", 1925.

⁵ *Ibid.*

aburrida y sosa. Cuando yo no pueda hacer otra cosa que ir a tomar el sol en la carretera o en un banco del paseo, buscaré seguramente la compañía de esta gente.⁶

Això, que ho escrivia amb vint-i-dos anys, li va passar tota la vida. Sempre va tenir coses més importants a fer que prendre el sol a la carretera.

Amb el franquisme va perdre l'oportunitat de jubilar-se, però la seva periodística va trobar el camí de la immortalitat literària. "Para hacer algo en este mundo, hay que comprometerse", ja havia escrit el 1921.⁷ Això va fer, amb més èmfasi que mai i que ningú al nostre país, després de la guerra. Si la periodística de Soldevila, Sagarra, d'Ors, Xammar, Planes, va sucumbir per diferents motius i de diferents maneres al desastre de la guerra, la de Pla va trobar en el desastre forces per agafar una volada extraordinària. Per què? Doncs per aquest caràcter indomable, fet a la italiana, ideal per nedar a contracorrent i sobreviure al marge del context polític.

Tota la literatura i tota obra periodística posterior són l'estilització del seu instint de supervivència. Però no d'un instint merament egoista, sinó lligat als interessos de la tribu. El seu periodisme no s'entén sense la seva lluita per fer valer una idea de dignitat nacional i personal en un moment en què el més fàcil era cedir o fer-se matar (professionalment parlant, almenys).

Pla s'aboca a mantenir viva, ni que sigui amb respiració assistida, la Catalunya anterior a la guerra, el país que el règim vol aniquilar i que ell estima. "La qüestió és que els joves tornin a escriure en català i evitar la ruptura de continuïtat", escrivia a l'editor J. M. Cruzet el 1954.⁸ I el mateix any: "La preocupació de la censura no em deixa dormir i m'envelleix".⁹ I el següent: "Em diuen que *l'Itàlia* va bé. Això vol dir que els de Destino faran els possibles perquè ningú en parli".¹⁰ I el 1953: "Lluitar és feina d'homes. Lluitar i guanyar és feina d'homes intel·ligents".¹¹

⁶ PLA, Josep. "Notas pintorescas de psicología". *La Publicidad*, 4.7.1920.

⁷ PLA, Josep. "Acaba de aparecer el nuevo Glosario de Eugenio d'Ors". *La Publicidad*, 23.3.1921.

⁸ PLA, Josep; CRUZET, J. M. *Amb les pedres disperses. Cartes 1946-1962*. Edició de Pepa Gallofré. Barcelona: Destino, 2004, p. 438.

⁹ *Ibid.*, p. 470.

¹⁰ *Ibid.*, p. 530.

¹¹ *Ibid.*, p. 7.

L'epistolari amb l'editor de Selecta és imprescindible per entendre els trenta últims anys de periodisme planià i la seva famosa ironia. Aquesta ironia no és una segregació de mesquina impotència, ni de gracieta fàcil, sinó una tècnica per donar una direcció constructiva a la desesperació, segons la definició que ja apunta en l'esmentat article de 1921, en què diu que "hay que comprometerse."

Què hauria passat si Franco no l'hagués foragitat de *La Vanguardia Española*, on va ser subdirector els primers mesos de dictadura?

Fa de mal dir. Qui sap si s'hauria acomodat. La vanitat és traïdora. I quan va venir la guerra, a Pla feia temps que li havia fet perdre l'oremus. Havia tingut uns inicis molt brillants. Després d'un breu pas per *Las Noticias* fent gasetilles de societat, el 1919 entra a *La Publicidad* i esdevé una de les estrelles del diari. El 1920 ja és corresponsal a París i el 1921 Soldevila li dedica una sèrie d'articles on diu que cap escriptor de la seva generació li arriba a la sola de la sabata.

Pla té vint-i-tres anys i la seva resposta ja planteja la actitud que he explicat. Diu que escriu per aplanar el terreny a les generacions futures, perquè trobin un país més culte i civilitzat, on la discrepància i la discussió siguin possibles. I afegeix: "Un escritor nacionalista procurará dar la máxima supervivencia a sus obras para que su país viva eternamente". Catalunya és l'ideal que donarà profunditat a la periodística de Pla, allò que el portarà a buscar, de l'actualitat, el batec més viu i transcendent. El que fa bona la mirada d'un periodista no és la ideologia, sinó la intel·ligència, però l'home ha de mirar el món des d'algun amor per poder descriure el que veu amb honestedat i cara i ulls.

Aquesta concepció explica la prosa de Pla i la rapidesa del seu èxit. Pla introdueix a Catalunya una periodística conscientment sensual, valorativa, subjectiva. Una periodística que converteix el periodista en el màxim responsable d'allò que escriu, que, davant la realitat incommensurable, posa les intuïcions, la creativitat i la cultura de l'autor (la intel·ligència), com a mesura de totes les coses. Acostuma el lector a l'emoció de veure com el periodista se la juga a cada frase. Fa de l'adjectivació la base del seu estil. Un tret molt conegut de la seva prosa és la tendència a tancar les frases amb tres adjectius contundents, apassionats, definitius. Una altra marca de la casa són aquells diàlegs inventats i una mica encarcerats que l'escriptor introduïa enmig d'una crònica per explicar-se amb una dialèctica socràtica.

Pla creia que “la realitat és impenetrable” i que només es pot explicar la impressió que deixa en la sensibilitat el subjecte. L’única postura noble és no intentar pervertir la biologia amb la dialèctica, diu:¹² per això sempre escriu des de la catalanitat. I per això quan corre per Europa —per l’Alemanya prenazi, la Rússia comunista, l’Anglaterra postvictoriana o la Itàlia feixista— sempre té el problema de Catalunya al cap. Quan el 1927 deixa *La Publicitat* i fitxa per *La Veu de Catalunya*, també (encara que l’acusin de vendre’s a la Lliga i a Francesc Cambó). Ve la República i Pla cau en la pedanteria general i, sovint, les formes li fan perdre la raó. Se li critica el pas per *La Vanguardia* i l’actitud a la guerra. La majoria dels catalans republicans no van ser pas menys covards ni curts de vista. Per contra, la columna que Pla va publicar a *Destino* entre 1940 i 1975, el seu famós “Calendario sin fechas”, del qual han sortit tantes pàgines de l’*Obra completa*, és un acte d’amor al país i a la llibertat d’expressió; és periodisme d’orfebreria davant d’una censura que, segons els experts, va ser més dura que la nazi.¹³ Diuen que els anys el van tornar escèptic. Ho dubto. L’escèpticisme de Pla sempre va ser una impostura intel·lectual, un mètode de coneixement. Més que canviar d’ideals, va anar canviant de mitjans per predicar-los, que és el que fan les persones que, a part de cor, tenen cervell.

¹² PLA, Josep. “Justificació de la tupinada”. *La Publicidad*, 18.6.1921.

¹³ CHULIÁ, Elisa. *El poder y la palabra*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2001, p. 43.